

Paweł Mytnik (mytnikpwel@gmail.com)

 <https://orcid.org/0000-0003-0498-2534>

Przestrzenie produkcji miejskiej

Spaces of urban production

Streszczenie

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat przemianę europejskich miast napędzała gospodarka oparta na wiedzy. Produkcja dóbr została pominięta w wizji miasta jutra i zaczęła stopniowo zanikać. Obecnie można jednak zaobserwować próbę zmiany takiego kierunku rozwoju – zauważono potencjał produkcji dla rozwoju zrównoważonego miasta. Celem artykułu stworzonego na podstawie części badawczej pracy magisterskiej autora (Mytnik, 2021: 7–14) jest analiza relacji produkcji z współczesnym miastem na podstawie trzech przykładów reprezentujących trend integracji produkcyjnych funkcji w jego tkance.

Słowa kluczowe: miasto produktywne, produkcja miejska, zrównoważone miasto, przestrzeń produkcji, rozwój inteligentny, Hamburg, Monachium, Bruksela

Abstract

Over previous decades, the transformation of European cities has been driven by the economy of knowledge. The production industry has not been included in the vision of the modern city and began to disappear. Currently, we can observe the redefinition of this development model – the potential of urban production has been noticed. The article, based on author's master's thesis (Mytnik, 2021: 7–14), presents the relationship between production and the modern city as well as contemporary examples of integrating these functions in its fabric.

Keywords: productive city, urban production, sustainable city, space of production, intelligent development, Hamburg, Munich, Brussels

1. WSTĘP

W ciągu ostatnich 20 lat centra europejskich metropolii przeszły proces odnowy oraz zdefiniowania nowej wizji rozwoju. W myśleniu o mieście postindustrialnym skupiono się na sektorze usług i gospodarki opierającej się na wiedzy oraz zawodach kreatywnych, a także wprowadzaniu do centrów miast funkcji mieszkaniowych (European, 2017: 4). Promowany był model wielofunkcyjnego „miasta krótkich odległości” (Jacobs, 1993: 157–167). Przemiana ta wiązała się jednak z zanikaniem mniej dochodowych funkcji – sektor produkcji został pominięty w kształtowaniu wizji nowoczesnego miasta i zaczął stopniowo zanikać (Brearley 2016: 8). W wielu projektach odnowy miejskiej kładziono nacisk na zapewnienie przestrzeni do działalności barów, sklepów czy restauracji, które stały się pożądanym elementem otoczenia (Bouwmeester Maître Architecte, 2019: 3). Można jednak równolegle zaobserwować systematyczne wykluczenie produkcyjnego programu z obszaru miasta.

Produkcyjna aktywność, która od wieków towarzyszyła europejskim miastom, została stopniowo wyparta na ich dalekie peryferia lub bardzo często na drugi koniec zglobalizowanego świata (Bouwmeester Maître Architecte, 2019: 3). Przyczyniły się do tego rosnące czynniki, zwłaszcza w śródmiejskich lokalizacjach, a także konkurencja o przestrzeń z dynamicznie rozwijającym się budownictwem mieszkaniowym (Hill, 2020: 40–41).

Problemem produkcji stał się również brak dostępnych na rynku nieruchomości, odpowiednich dla rozwoju tego sektora, a także tradycyjny sposób myślenia o strefowaniu i rozdzieleniu funkcji planowania, prowadzący do negatywnego postrzegania działających w mieście firm (Hill, 2018: 16).

We współczesnym, postindustrialnym mieście wykształconym pracownikom zapewniono wiele możliwości zatrudnienia i rozwoju, jednocześnie doprowadzając do sytuacji, gdzie praca dla osób o podstawowym wykształceniu wiąże się z długimi dojazdami na jego obrzeża (European, 2017: 4). Ta nierówność w dostępie do zatrudnienia prowadzi do problemów komunikacyjnych, ekonomicznych oraz socjalnych. Promowany dotychczas model rozwoju miasta pomijający produkcję okazał się niekompletny (Bouwmeester Maître Architecte, 2019: 4).

1.1. WSPÓŁCZESNE TRENDY

Jeszcze do niedawna powszechnie uważano, że produkcja działająca na terenie miasta jest zbędna i będzie stopniowo zanikać. Obecnie jednak badacze wskazują, że uwzględniając trendy gospodarcze oraz potrzeby mieszkańców dużych ośrodków, można spodziewać się wzrostu jej znaczenia w przyszłości (Hohn, 2019: 6).

Na fali zwiększającej się świadomości ekologicznej społeczeństwa, a także promocji recyklingu oraz idei gospodarki cyrkularnej rozwija się sieć niewielkich firm, które wykorzystując lokalizację w mieście, mogą lokalnie produkować i przetwarzać produkty, unikając dalekiego transportu towarów (Brearley, 2016: 6).

Współcześnie produkcja może powrócić do miasta między innymi za sprawą jej stopniowej cyfryzacji z wykorzystaniem nowych metod i procesów produkcyjnych – pojawiają się nowe technologie, dzięki którym działa ona ciszej i bardziej dyskretnie (Vogel, 2019: 15). W wyniku tego możliwa będzie integracja produkcyjnych aktywności z innymi funkcjami przestrzeni miejskich – na przykład mieszkaniowymi, gdzie do tej pory występowały konflikty. W dużych miastach obserwowany jest również zwiększający się popyt na wysokiej jakości zrównoważone i wyprodukowane lokalnie wyroby (Läpple, 2016: 23–29). Powstają małe i średnie firmy o działalności profilowanej na wewnętrzny rynek, wytwarzające zindywidualizowane produkty. W tym kontekście cyfryzacja produkcji ułatwia realizację indywidualnie dopasowanych, wręcz rzemieślniczych zamówień o niewielkiej skali. Produkcja w mieście będzie się w przyszłości rozwijać także dzięki charakterystycznej dla miejskiego środowiska sieci małych firm z wyspecjalizowaną siłą roboczą. Ich działalność będzie wiązać się z rozwojem, wytwarzaniem i promocją produkowanych na miejscu produktów (Hill, Warden, 2018: 193).

1.2. CEL

Celem artykułu jest analiza relacji produkcji z miastem współczesnym rozumianym jako miasto XXI wieku na podstawie trzech przykładów reprezentujących trend integracji produkcyjnych funkcji w jego tkance: Hamburga, Monachium i Brukseli.

Studia stanu badań wykazały, że opisane powyżej zjawiska zmierną do stopniowego odrodzenia i rozwoju tego sektora w miejskim kontekście. Zauważone zostały korzyści wynikające z jego obecności, zarówno dla gospodarki, jak i mieszkańców miasta, a działania lokalnych samorządów i organizacji zmierną do wspierania produkcyjnych aktywności na ich terenie. Z sukcesem realizowane są kolejne projekty, zarówno w formie pojedynczych obiektów, jaki i większych założeń, będących elementami nowej wizji rozwoju, zakładającej włączenie produkcji jako integralnego elementu tkanki miast oraz wyeksponowanie produkcyjnych aktywności w ich przestrzeni.

Artykuł jest głosem w dyskusji, sprawdzającym prawdziwość powyższych twierdzeń.

Studia przypadków przeprowadzono na podstawie analizy:

- opracowań na temat przestrzeni produkcji i stanu tego sektora w wybranych miastach,
- dokumentów miejskich oraz strategii rozwoju,
- dokumentacji biur projektowych oraz podmiotów realizujących poszczególne obiekty.

2. REZULTATY: POWRÓT PRZEMYSŁU DO MIASTA

W ostatnich latach można zaobserwować próbę przedefiniowania dotychczasowej wizji rozwoju miast, przewidyującej wyłącznie rozwoju usług oraz budownictwa mieszkalnego. Pojawily się koncepcje wprowadzenia w miastach pomijanych dotychczas aktywności, takich jak produkcja dóbr.

Program rozwoju nowoczesnej produkcji nie przewiduje oczywiście powrotu ciężkiego przemysłu, hut czy fabryk, których uciążliwości doskwierały mieszkańcom XIX-wiecznych miast – miejską produkcję przyszłości tworzyć będzie wiele powiązanych ze sobą małych i średnich podmiotów wytwarzających dobra materialne w gęsto zurbanizowanym, różnorodnym środowisku, przy wykorzystaniu rodzimych zasobów i lokalnie osadzonych łańcuchów wartości (Brearley, 2016: 15).

Taki model rozwoju koresponduje z obserwowanymi zmianami, które zmierzają do przestrzennej integracji życia oraz pracy – nowe formy produkcji miejskiej mogą wnieść znaczący wkład w rozwój nowoczesnego, zrównoważonego miasta. Uwzględniając powyższe trendy, zauważono potrzebę wsparcia pozostałych w miastach, lokalnie działających firm oraz zaplanowanie nowych przestrzeni, niezbędnych do rozwoju tego sektora (Hill, 2020: 45).

Obecnie poszukiwane są także architektoniczne rozwiązania, które umożliwią integrację produkcji z miejską tkanką, a także zwiększoną wydajność wykorzystania przestrzeni w dogęszczających się miastach – proponowane są wertykalne struktury, umożliwiające różnorodne aktywności na wielu kondygnacjach (Hill, 2020: 45). Będzie je charakteryzowała hybridowość oraz heterogeniczność funkcji (Vogel, 2019: 8).

2.1. PRZESTRZENIE PRODUKCJI W MONACHIUM

Wsparcie produkcyjnych działalności już od 40 lat jest elementem lokalnej polityki gospodarczej w Monachium. W 1981 roku miasto wraz z lokalną izbą rzemieślniczą oraz izbą handlową powołały spółkę Münchner Gewerbehofgesellschaft GmbH. Zajmuje się ona budową, zarządzaniem oraz promocją przestrzeni dla lokalnych firm rzemieślniczych oraz produkcyjnych, którym groziła wyprowadzka poza miasto. Zrealizowane przez spółkę obiekty są wzorowane na typologii ukształtowanej w niemieckich miastach epoki przemysłowej, w których na kilku kondygnacjach pod jednym dachem funkcjonował mikrokosmos wielu zakładów rzemieślniczych (Steudel, 2020).

Działające w takich obiektach firmy, dzieląc przestrzenie wspólne oraz infrastrukturę budynku, obniżają koszty swojej działalności. Wyposażenie budynków w windy towarowe o dużym udźwigu, wysoka nośność stropów oraz szerokie korytarze sprawiają, że także na wyższych kondygnacjach mogły ulokować się produkcyjne działalności wykorzystujące ciężkie wyposażenie.

Pierwszy obiekt spółki – Frankfurter Ring – został otwarty jako projekt pilotażowy w 1983 roku. Kolejna inwestycja – Gewerbehof Westend (il. 1), zrealizowana w wyniku przebudowy dawnej fabryki, z powierzchnią 27 000 m² jest do dziś największym obiektem tego typu na terenie Monachium. Popyt na przestrzenie do wynajęcia stale rósł, dzięki czemu w następnych latach spółka zrealizowała z sukcesem kolejne obiekty.

Obecnie do Münchner Gewerbehofgesellschaft należy 9 obiektów oferujących łącznie ponad 118 000 m² powierzchni do wynajęcia, z których korzysta około 450 firm (Becher i Peus, 2020).

II. 1. Gewerbehof Westend w Monachium (Google Maps, b.d.)

II. 2. Gewerbehof Laim w Monachium (Google Maps, b.d.)

Jedną z najnowszych inwestycji spółki jest oddany do użytku w 2011 roku budynek Gewerbehof Laim (il. 2), który stał się modelowym przykładem nowoczesnego w miejskiej produkcji obiektu.

Na potrzeby rozwoju kolejnych przestrzeni poszukiwane przez spółkę są tereny położone szczególnie blisko centrum miasta. Uważa się, że lokalizacjom podmiejskim trudno będzie odnieść sukces komercyjny (Gasser i Klee, 2014).

Monachijski program jest z pewnością jednym z najbardziej udanych przykładów wspierania przez lokalne władze działalności firm produkcyjnych. Obiekty spółki przynoszą korzyści zarówno przedsiębiorcom, jaki i mieszkańcom miasta. Zapewniają przestrzeń działalności firm produkcyjnych, a tym samym szansę rozwoju innowacyjnych pomysłów i nowych produktów. Uławiają przedsiębiorcom rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej, utrzymując oraz zapewniając nowe miejsca pracy na terenie miasta.

Okoliczni mieszkańcy mogą korzystać z bliskości różnorodnych usług oferowanych w obiektach – ich obecność w przestrzeni miasta zwiększa atrakcyjność dzielnicy.

Doświadczenia spółki Münchner Gewerbehofgesellschaft stały się podstawą rozwoju podobnych inicjatyw w innych niemieckich miastach (Gasser i Klee, 2014).

2.2. STRATEGIA ROZWOJU PRZESTRZENI RZEMIEŚLNICZYCH W HAMBURGU

Hamburg jest jednym z głównych ośrodków gospodarczych Niemiec o długich tradycjach przemysłowych. Z powodu rosnącej presji rynku mieszkaniowego firmy produkcyjne zaczęły odczuwać niedobór przestrzeni do rozwoju. Wiele działalności było zmuszonych przenieść się na obrzeża miasta, tracąc tym samym wieloletnich, lokalnych klientów.

Z uwagi na obserwowane nowe trendy gospodarcze władze lokalne w dyskusji na temat rozwoju gospodarczego i urbanistycznego miasta podjęły także temat rozwoju miejskiego sektora produkcyjnego. Zaplanowano ochronę istniejących lokalizacji, gdzie obecnie działa miejska produkcja, a także wyznaczenie nowych obszarów rozwoju tego sektora. W 2012 roku zobowiązano niektóre dzielnice miasta do zaplanowania na swoim obszarze terenów przewidzianych na funkcje produkcyjne (Hohn, 2019).

Jednym z projektów, który udowodnił, że istnieje alternatywa dla zanikających w mieście zakładów rzemieślniczych, jest zlokalizowany w hamburskiej dzielnicy Altona Handwerkerhof Ottensen (il. 3).

Dzięki założonemu w 2011 roku przez lokalnych przedsiębiorców stowarzyszeniu na niewielkiej, centralnie położonej działce powstał czterokondygnacyjny budynek o powierzchni 1565 m² (Neustadtarchitekten, 2015), który zapewnił przestrzeń miejskim rzemieślnikom oraz firmom produkcyjnym. Na 3 dolnych kondygnacjach obiekt oferuje przystępne cenowo powierzchnie dla lokalnych zakładów: działa tu między innymi szklarz, stolarz oraz manufaktura instrumentów muzycznych. Ostatnią kondygnację budynku zajmują powierzchnie

Il. 3. Handwerkerhof Ottensen w Hamburgu. Aut. J. Hus

biurowe dla firm usługowych oraz sektora kreatywnego. Lokale w budynku wynajęto w sumie 15 firm reprezentujących rozmaite branże.

W 2014 roku lokalna izba handlowa opracowała raport na temat dostępnych w mieście przestrzeni dla miejskiej produkcji i rzemiosła oraz przyszłości tego sektora w Hamburgu (Gasser i Klee, 2014).

W dokumencie nakreślono także wytyczne do planowania obiektów miejskiej produkcji – wskazano, że aby odpowiednio wykorzystywać przestrzeń w dogęszczającym się mieście, współczesne obiekty miejskiej produkcji powinny posiadać wielokondygnacyjną formę.

Według twórców raportu podczas selekcji przyszłych najemców lokali pożądany jest różnorodny program działalności reprezentujących wiele branż – ich obecność w obiekcie zwiększa jego atrakcyjność zarówno dla pracowników, jak i odwiedzających oraz tworzy synergię między firmami.

Ważnym aspektem jest także lokalizacja budynku – dogodna zarówno dla najemców oraz klientów, a także dostawców. Z tego względu konieczna jest lokalizacja w centralnych obszarach miasta, w pobliżu głównych ciągów komunikacyjnych.

W dokumencie zdefiniowano również optymalny rozmiar powierzchni pod wynajem: od 50 do 500 m².

Zgodnie z tymi wytycznymi zaprojektowano oddany do użytku w 2019 roku obiekt Meistermeile, zrealizowany przez miasto we współpracy z izbą handlową. Budynek, wzorowany na formie monachijskiego Gewerbehof Laim, oferuje 11 400 m² przystępnej cenowo powierzchni do wynajęcia oraz ok. 2000 m² przestrzeni magazynowej.

Aby jak najlepiej wykorzystać potencjał działających w mieście zakładów rzemieślniczych oraz produkcyjnych, izba handlowa opracowała w 2020 strategię rozwoju – *Handwerkerhof-Strategie 2030*.

Zwrócono w niej uwagę, że Hamburg powinien chronić stabilność lokalnych działalności i określić ich wsparcie jako element zrównoważonego, zintegrowanego rozwoju miejskiego, który, podobnie jak w przypadku socjalnego budownictwa mieszkalnego, powinien być długofalowo wspierany finansowo (Handwerkskammer Hamburg, 2021: 13).

2.3. PROGRAM ROZWOJU MIEJSKIEJ PRODUKCJI W BRUKSELI

Bruksela była jednym z centrów rewolucji przemysłowej XIX wieku i jednym z najważniejszych ośrodków przemysłowych w Europie – jeszcze do lat 60. XX wieku około 60% miejsc pracy w tym mieście było związanych z przemysłem (Hill, Warden, 2018: 27).

Wraz z rozwojem sektora usług oraz wzrostu znaczenia funkcji międzynarodowych miasta przemysł stracił na znaczeniu w gospodarce miasta (Hill, Warden, 2018).

Obecnie Bruksela, z jednym z najwyższych w Europie dochodów na mieszkańca, boryka się z wysokim poziomem bezrobocia (Hill, Warden, 2018). Struktura miasta do dzisiaj charakteryzuje się dużą różnorodnością tkanki, z poprzemysłową zabudową często wykorzystywaną przez lokalne firmy produkcyjne i rzemieślnicze.

Ta funkcja jest jednak systematycznie wypierana przez dużą presję rynku mieszkaniowego oraz biurowego. Proces ten występuje zwłaszcza w położonych centralnie dawnych dzielnicach robotniczych (Hill, 2020).

Zrealizowany przez platformę Architecture Workroom Brussels projekt badawczy *Atelier Brussels the productive metropolis – working models for the productive metropolis* (Dujardin, 2016) oraz wystawa *A good City has Industry* (Brearley, 2016) zwróciły uwagę społeczeństwa na temat znaczenia sektora produkcji w skali miasta oraz podjęły debatę na temat jego kształtu w przyszłości.

Ten aspekt został zauważony przez lokalne władze, które wprowadziły narzędzia planistyczne wspierające rozwój sektora produkcji wewnątrz miasta.

W związku z dużym wzrostem demograficznym Brukseli i presją dotyczącą wyznaczenia nowych obszarów mieszkalnych władze postanowiły przekształcić w tym celu dawne przemysłowe tereny.

Aby nie odbyło się to ze stratą dla lokalnej gospodarki i działających tam obecnie niewielkich firm, zaproponowano nowatorskie rozwiązanie planistyczne – w przypadku projektów mieszkalnych o łącznej powierzchni ponad 10 000 m² od inwestorów

wymagane jest wprowadzenie do projektu przestrzeni wynoszącej ok. 90% powierzchni parteru (Bouwmeester Maître Architecte, 2019: 4), przeznaczonych pod działalności reprezentujące produktywną gospodarkę. W ten sposób zapewniono realizację projektów, które oferują zarówno nową przestrzeń mieszkalną, jak i przestrzenie rozwoju miejskiej produkcji.

Kolejnym katalizatorem przemian miasta w kierunku produktywniej gospodarki jest projekt przekształcenia zdegradowanych terenów położonych wzdłuż kanału Bruksela-Charleroi. Dawniej to tutaj koncentrował się kluczowy dla gospodarki miasta przemysł.

Celem projektu, poza zapewnieniem nowej przestrzeni mieszkalnej oraz zintegrowania tych terenów z tkanką miasta, stał się także rozwój ekonomiczny tego obszaru – działających lokalnie małych i średnich firm reprezentujących sektor produkcji.

W ramach projektu zrealizowano między innymi Village de la Construction – centrum dystrybucyjne nowoczesnych materiałów budowlanych, a także kompleks Greenbizz (il. 4) – inkubator dla „zielonych” biznesów oraz przestrzeń produkcji dla sektora zrównoważonych materiałów i technologii.

W realizacji są kolejne inwestycje – zlokalizowany bezpośrednio nad kanałem regionalny browar – Brussels Beer Project oraz zintegrowany projekt przekształcenia terenów dawnej rzeźni miejskiej w wielofunkcyjny targ związany z produkcją spożywczą oraz lokalnym miejscem spotkań.

Il. 4. Kompleks Greenbizz w Brukseli (Google Maps, b.d.)

3. Dyskusja: Relacja produkcji z miastem

Miasto oraz produkcyjne przedsiębiorstwa działające na jego terenie znajdują się w wielopłaszczyznowej relacji. Okazuje się, że sektor produkcyjny preferuje działalność w mieście ze względu na dużą bazę potencjalnych klientów oraz ułatwiony dostęp do dostawców, a także wysoką podaż wykwalifikowanych pracowników. Korzystna jest także możliwa w takim środowisku synergia firm reprezentujących wiele branż oraz wymiana myśli i doświadczeń pomiędzy ich pracownikami. Dzięki obecności odpowiedniego zaplecza naukowego miasto oferuje możliwość zwiększania kwalifikacji pracowników, a także współpracy firm z uczelniami i ośrodkami badawczymi. Ośrodki miejskie zyskują na obecności produkcji dzięki zwiększeniu różnorodności dostępnych na rynku miejsc pracy, co w konsekwencji prowadzi do stabilnej i odpornej na kryzysy gospodarki (Grabher, 2011: 10). Zaobserwowano również pozytywne aspekty sektora produkcyjnego dla nowo przybyłych do miasta migrantów – to tutaj bariera językowa jest niższa, a bardziej pożądane na rynku pracy są umiejętności techniczne (Grabher, 2011).

Produkcyjny program na terenie miasta zwiększa także jego atrakcyjność – wspomaga rozwój „miasta krótkich odległości” (Grabher, 2011: 31) oraz postulowaną przez Jane Jacobs różnorodność funkcji w przestrzeni dzielnicy, stymulując tym samym interakcje społeczne oraz szeroko rozumianą „miejskość” przestrzeni (Jacobs, 1993: 157–167).

Miejska produkcja może pełnić również rolę edukacyjną – eksponuje i podkreśla rolę pracy, technologii, ale także gospodarki odpadami w mieście – uświadamia jak dużo pracy wymaga wyprodukowanie produktu. Skłania także do refleksji nad obecną konsumpcją oraz wzmacnia ekologiczne spojrzenie społeczeństwa – kreuje nowe możliwości rozwoju recyklingu w duchu ekonomii cyrkularnej. Ekspozycja produkcji w przestrzeni miasta spełnia także funkcję kontrolną – zapobiega nieodpowiedniemu traktowaniu pracowników czy nielegalnej utylizacji poprodukcyjnych odpadów.

Obecność produkcyjnych biznesów w mieście buduje także silną relację producent–konsument. Udowodniono także, że obecność produkcji w miejskim środowisku wspomaga rozwój gospodarki opartej na solidarności podmiotów – małych i średnich firm, a także lokalnego łańcucha wartości (Stiehm, 2017). Efekty pracy produkcji w przeciwieństwie do sektora usług mogą być bezpośrednio obserwowane i podziwiane, a lokalnie wytwarzane towary są ważnymi nośnikami miejscowej kultury; tworzą tożsamość miejsca i związanej z nimi społeczności (Hill, 2020).

Badania objęły trzy reprezentatywne przypadki miast, które od pewnego czasu aktywnie prowadzą „proindustrialną” politykę – przygotowywane są strategie działania, a także realizowane programy dla poszczególnych przestrzeni miejskich w celu wprowadzenia w ich obszarze produkcyjnych aktywności. W celu dalszego pogłębienia badań konieczne jest zwiększenie liczby przypadków oraz poszerzenie spektrum studiów o studia ekonomiczno-społeczne, prowadzone np. techniką pogłębionego wywiadu z osobami zaangażowanymi w proces tworzenia strategii, projektowania poszczególnych budynków, a następnie analiz

POE (*post-occupancy evaluation*). Również badania ilościowe, przeprowadzone metodą ankiętową wśród mieszkańców miast, pozwoliłyby na poznanie odbioru tego kierunku działań wśród społeczności miasta.

4. PODSUMOWANIE

Zaprezentowane powyżej przykłady są przejawem zmiany dotychczasowego paradygmatu współczesnej urbanistyki – zauważono, że próba zwiększenia atrakcyjności miast na podstawie rozwoju usług i wprowadzania funkcji mieszkalnych doprowadziła do wyparcia mniej dochodowych aktywności. Nie zrealizowano tym samym zamierzonej pierwotnie wielofunkcyjności miasta.

Zmniejszający się udział produkcyjnej aktywności, stanowiącej niegdyś bardzo ważny element działalności człowieka, został oceniony negatywnie – obecnie rośnie przekonanie, że obecność produkcji jest konieczna, aby przeciwdziałać monofunkcyjności dzielnic, a także zapewnić zrównoważony rozwój miasta, z odporną na kryzysy gospodarką, oferującą różnorodne miejsca pracy.

Władze lokalne zaczynają zauważać problem w zanikającym w mieście sektorze produkcyjnym. Rozpoczęto ochronę i wsparcie działających w mieście firm, a także planowanie nowych przestrzeni dla rozwoju takich funkcji. Dzięki postępowi technologicznemu zanikają uciążliwości związane z produkcją, które dotychczas mogły być powodem konfliktów. Przewiduje się, że produkcja w miastach będzie rozwijać się w kierunku sieci niewielkich przedsiębiorstw, działających na podstawie solidarności podmiotów, a także lokalnego łańcucha wartości. Można się spodziewać, że w przyszłości zwiększy się znaczenie produkcji w gospodarce miast, a przestrzenie produkcji staną się integralną częścią ich tkanki oraz elementem życia codziennego mieszkańców.

BIBLIOGRAFIA

- Becher, G., Peus, M. (2020). *Errichtung von Handwerker-/Gewerbehöfen in Frankfurt am Main. Eine Bedarfsanalyse*. Pobrane z: https://www.frankfurt-main.ihk.de/imperia/md/content/pdf/innovation-umwelt/bedarfsanalyse_handwerker_und_gewerbehoeefe_in_frankfurt_am_main_abschlussbericht.pdf (dostęp: 02.09.2021).
- Boneberger, R. (2011). *Die Münchner Gewerbehöfe – eine starke Gemeinschaft*. Pobrane z: <https://www.mgh-muc.de/news-infos/broschuere-30-jahre-ghs> (dostęp: 03.09.2021).
- Bouwmeester Maître Architecte. (2019). *Brussels Productive City*. Pobrane z: https://bma.brussels/app/uploads/2018/12/190620_UPDATE-Ville-productive_low-rescover_pour-internet-1.pdf (dostęp: 18.02.2021).

- Brearley, M. (2016). *A good City has Industry*. Pobrane z: <https://www.architectureworkroom.eu/en/narratives/2756/a-good-city-has-industry> (dostęp: 18.02.2021).
- Dujardin, P. (2016). *Atelier Brussels the productive metropolis*. Pobrane z: <https://www.architectureworkroom.eu/en/projects/528/atelier-brussel-productive-metropolis> (dostęp: 18.02.2021).
- European. (2017). *Productive cities. European 14 theme*. Pobrane z: https://www.european-europe.eu/media/default/0001/12/e14_topic_en_web_pap_pdf.pdf (dostęp: 15.08.2021).
- Gasser, T., Klee, R. (2014). *Handwerker- und Gewerbehöfe Bericht. 2014 – Überblick über private und städtische Gewerbehöfe in Hamburg*. Pobrane z: <https://www.hamburg.de/contentblob/8425474/02efbe815ac958b292a2c6ddd84b42b8/data/broschuere-gewerbehoefe.pdf> (dostęp: 24.06.2021).
- Google Maps. (b.d.). Pobrane z: <https://www.google.pl/maps> (dostęp: 15.08.2021).
- Grabher, G. (2011). *Handgemacht in Hamburg. Neue Perspektiven für das Handwerk in der Stadt*. Pobrane z: https://www.hcu-hamburg.de/fileadmin/documents/Professoren_und_Mitarbeiter/Gernot_Grabher/P1_bericht.pdf (dostęp: 19.07.2021).
- Handwerkskammer Hamburg. (2011). *Masterplan Handwerk 2020*. Pobrane z: <https://www.hamburg.de/contentblob/3049308/8b8343f99265dadb18ae233d05b177ce/data/masterplan-handwerk.pdf> (dostęp: 15.07.2021).
- Handwerkskammer Hamburg. (2014). *Der Handwerkerhof MEISTERMEILE. Handwerk auf der Etage in Hamburg-Eimsbüttel*. Pobrane z: <https://www.meistermeile.de/download/Meistermeile-2014.pdf> (dostęp: 19.07.2021).
- Handwerkskammer Hamburg. (2021). *Handwerkerhof-Strategie 2030 für Hamburg. Positionspapier der Handwerkskammer Hamburg*. Pobrane z: <https://www.hwk-hamburg.de/downloads/handwerkerhof-strategie-2030-fuer-hamburg-positionspapier-handwerkskammer-hamburg-93,396.pdf> (dostęp: 20.07.2021).
- Hill, A.V. (2020). *Foundries of the Future: a Guide to 21st Century Cities of Making*. Delft: TU Delft Open.
- Hill, V.A., Warden, J. (2018). *Cities of Making. Cities Report*. Pobrane z: https://citiesofmaking.com/wp-content/uploads/2018/05/CoM_CityReport-0523-HR.pdf (dostęp: 15.08.2021).
- Hohn, J. (2019). *Städtische Rückseiten: Das Bindegewebe der Stadt*. Karlsruhe: KIT Scientific Publishing.
- I-share-economy. (2015). *Handwerkerhof Ottensen*. Pobrane z: <https://www.i-share-economy.org/atlas/handwerkerhof-ottensen> (dostęp: 20.07.2021).
- Jacobs, J. (1993). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Läpple, D. (2016). Produktion zurück in die Stadt. Ein Plädoyer. *Bauwelt*, 35(211), 23–29.
- Mytnik, P. (2021). *Przestrzenie produkcji – budynek dla miejskich wytwórców na Zabłociu* (praca magisterska). Kraków: Politechnika Krakowska. (praca niepublikowana)
- Neustadtarchitekten. (2015). *Handwerkerhof Ottensen*. Pobrane z: <https://neustadtarchitekten.de/portfolio/handwerkerhof-ottensen/> (dostęp: 20.07.2021).

- Nischwitz, G., Chojnowski, P., von Bestenbostel, M. (2021). *Urbane Produktion für eine Produktive Stadt Bremen, Eine Chance für mehr Beschäftigung?* Bremen: Institut Arbeit und Wirtschaft (iaw) Universität /Arbeiterkammer Bremen.
- Stiehm, S. (2017). *Gestaltungsparameter für die (Re-) Integration von Produktion in den urbanen Raum im Kontext von Industrie 4.0.* Aachen: Apprimus Verlag.
- Stedel, U. (2020) *Stapelweise Handwerksbetriebe in den Münchner Gewerbehöfen.* Pobrane z: <https://www.deutsche-handwerks-zeitung.de/muenchner-gewerbehoeften-135849/> (dostęp: 03.09.2021).
- Vogel, F. (2019). *Neue Räume für die produktive Stadt.* Pobrane z: https://www.bbsr.bund.de/BBSR/DE/veroeffentlichungen/berichte-kompakt/2018-2022/bk-01-2019-dl.pdf;jsessionid=DC7A806D2D87CFACF5F638A4D8769564.live11311?__blob=publicationFile&v=1 (dostęp: 20.06.2021).

Artykuł stworzony na podstawie części badawczej pracy dyplomowej magisterskiej pt. „Przestrzenie produkcji – budynek dla miejskich wytwórców na Zabłociu”, obronionej w 2021 r. na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej pod kierunkiem dr inż. arch. Ernestyny Szpakowskiej-Loranc.